

ANDREA CARTENY

LA LEGIONE UNGHERESE CONTRO IL BRIGANTAGGIO. VOL. I (1860–61)

(Az olaszországi magyar légió a brigantaggio ellen. *Storia d'Europa 2. I documenti dell'Ufficio Storico dello Stato Maggiore Esercito. Presentazione di Giovanna Motta. Prefazione di László Pete. Introduzione di Antonello Biagini. Edizioni Nuova Cultura, Roma, 2013. 270 o. ISBN 978-88-6134-935-3*)

1860-tól kezdve parasztfelkelések sora és a szervezett bűnözés polgárháborús állapotokhoz vezetett az egykori Kettős Szicíliai Királyság legtöbb tartományában. A „brigantaggio elleni háború” az egyesített Olaszország korai történelmének legvitatottabb eseményei közé tartozik. A korabeli nacionalista történészek szerint a banditák a gonosz reakció tudatlan eszközei voltak, egy szinte elkülönülő és elmaradott bűnözői faj, amely mindenképpen kiirtandó. A marxista kutatók arra helyezték a hangsúlyt, hogy ez a feszültség elsősorban szociális eredetű volt, és a radikális földreform igényét jelezte. E szerint a teória szerint a banditák társadalmi háborút vívtak, a *Risorgimento* pedig tulajdonképpen egy elszalasztott forradalom, vagy „passzív forradalom” volt, ami fentről indult és a reakciós vidéki polgárság hatalmát erősítette. Újabban a revizionista történészek a banditákban az „északi gyarmatosítás” és még a Bourbon-rezsimnél is rosszabb, elnyomó militarista állam ellen harcoló „déli nép” „szabadságharcosait” ünnepelték. Ez az interpretáció szinte tükörképe azoknak a túlzásoknak, amelyek a múlt század '60-as éveig a nacionalista történetírást jellemezték.

A valóság, természetesen, jóval összetettebb. A banditizmus már évszázadok óta ismert jelenség a mediterrán Európában: Spanyolországtól Korzikáig, Albániától Görögorszáig a banditák számottevő veszélyt jelentettek az államhatalomra, függetlenül annak politikai hovatartozásától és alkotmányos vagy kevésbé alkotmányos berendezkedésétől. Észak-Itáliában mindig közvetlenül a háborúk vagy forradalmak után erősödött meg, különösen 1814–1816 és 1848–1850 között. Az 1850-es években az egyes kormányoknak sikerült visszaállítaniuk a törvényes hatalom monopóliumát, a modern állam kiépítéséhez szükséges előfeltételt. Ettől kezdve Észak- és Közép-Olaszországban a banditizmus leginkább határproblémaként maradt meg, különösen a Maremma-mocsarak vidékén és az Egyházi Állam északi határai mentén. Délen azonban más volt a helyzet 1860 előtt és után is. A Bourbonok katonai potenciálja ellenére a nápolyi kormány sohasem tudta teljesen ellenőrzése alá vonni a vidéket. Bizonyos határokon belül a kormány megtűrte a banditákat, akik háborús vagy forradalmi időszakban értékes szövetségessé válhattak. Így volt ez 1799-ben, amikor ők alkották a jakobinusok elleni harcban igen hatékonynak bizonyuló paraszti sereg magvát.

A déli banditizmusnak két fő alkotóeleme volt: a kiterjedt szervezett bűnözés és az időről időre kitérő paraszti erőszak. Ezek egyrészt az államhatalom gyengeségéről vagy egyenesen hiányáról tanúskodtak, másrészt a földtulajdon és a munkafeltételek rendezetlenségéről árulkodtak a feudalizmus és a kapitalizmus határán nehezen egyensúlyozó társadalomban. Mindezek a problémák elmérgesedtek az 1860. évi háború és forradalom következtében. Garibaldi elsöpörte a Bourbon-rendszert, de nem volt képes végrehajtani azokat a radikális reformokat, amiket tervezett és megígért. Amikor a vörösingesek helyére a csendőrök léptek, az olasz államhatalom egy sor csalódást okozott a parasztnak: magasabb adók, sorkötelezettség, a földkérdés megoldatlansága, a konzervatív rend restaurációja. Ez elkeserítette a Bourbon legitimistákat, és csalódást okozott a garibaldistáknak, akik becsapva érezték magukat. A helyzetet csak elmérgesítette, hogy a kormány elidegenítette magától a városi középrétegeket, amikor a déli liberális és demokrata együttműködést preferáló katonai kormányzót, Enrico Cialdini tábornokot a reakciós Alfonso La Marmora tábornokkal váltotta fel, aki a kemény elnyomás eszközcsoportját alkalmazta. Időközben a fegyveres felkelés lehetősége katonailag megvalósíthatóvá vált a feloszló Bourbon hadsereget tömegesen elhagyó katonáknak köszönhetően. Sokan közülük így reagáltak a piemonti hadifogolytáborokban elszenvetett embertelen bánásmódra, ugyanis nem maradt egyéb reményük, mint az „ő királyuk” visszatérése. A felkelők bátorítást és támogatást kaptak a római száműzetésben élő Bourbon udvartól. 1861 és 1865 között a banditák – vidéki rablók, Bourbon párti legitimisták és elkeseredett parasztnak közössége – azzal fenyegettek, hogy felforgatják az olasz államot, és hogy úgy bánnak a liberálisokkal, ahogy 1799-ben a sanfedisták a jakobinusok-

kal. A kormány keményen és brutálisan reagált, Cavour iránymutatását követve: egy arasznyi terület sem engedni, amíg a kormánynak többsége van a parlamentben és akár csak egyetlen zászlóalja a csatatéren. Valódi polgárháború dúlt, katonai bíraskodással, több mint 100 000 katona bevetésével és számtalan atrocitással és mézszárlással mindkét fél oldaláról.¹ A hivatalos adatok elenyésző száma és töredékessége miatt gyakorlatilag lehetetlen pontosan megmondani, mennyi áldozatot követelt ez a hosszú évekig elhúzódó polgárháború. A korabeli hadügyminisztérium részleges adatai szerint 8964 banditát ölték meg vagy végeztek ki, 10 604 megsebesült, 6112 fogságba került, 13 529 pedig börtönbüntetést kapott. Ezekhez az adatokhoz még hozzá kell adni az olasz hadsereg áldozatainak számát, amely Denis Mack Smith véleménye szerint magasabb volt, mint a piemonti hadsereg teljes vesztesége az Ausztria elleni függetlenségi háborúk során, vagyis több mint 6000 fő.²

Az eltelt fél évszázadban a *brigantaggio* ismét a történészek érdeklődési körébe került. Franco Molfese 1964-ben publikált monográfiája,³ ami a téma máig legalaposabb feldolgozása, egy sor értékes helytörténeti kutatást inspirált, az utolsó másfél évtizedben pedig a *brigantaggio* modern olvasatai is megjelentek.⁴ Új megközelítések kerültek górcső alá: a jelenség különböző helyeken és időkben való megnyilvánulásainak komparatív vizsgálata; az állami elnyomás módszertanának elemzése; a banditák származása, életkora és foglalkozása; a bandák összetétele; a banditák kapcsolata a társadalmi környezettel; a női banditák jelenléte. Mindezen kutatások közös jellemzője, hogy nagyobb figyelmet szentelnek a levéltári források vizsgálatának és elemzésének. Ebbe a vonulatba illeszkedik a római La Sapienza Egyetem oktató-kutatója, az Olasz Risorgimento Történeti Intézet Római Bizottsága titkára, Andrea Carteny értékes forráspublikációja: a kötet az olaszországi magyar légió *brigantaggio* elleni küzdelmének első évéből közöl eddig kiadatlan dokumentumokat.

A garibaldista hadsereg 1860. november 11-i feloszlását csupán – még az év júliusában Palermo-ban alapított – magyar légió élte túl.⁵ Létjogosultságát alapvetően az adta, hogy – Magyar Segélyssereg Olaszhonban név alatt – ütőkártyának szánták az olasz kormány kezében Ausztria ellen Velece megszerzése érdekében. Az olasz katonai vezetés azonban a légiót a *brigantaggio* elleni küzdelemben használta fel, mégpedig két periódusban is: először 1861 áprilisától 1862 augusztusáig Campaniában, majd 1865. októbertől 1866. júniusig Abruzzo tartományban.

„Nem egyszer történt – írta Kossuth Lajos –, hogy egy-egy község, mely a brigánsok támadásának volt kitéve, rimánkodva esdeklett Iháznak, adjon nekik – egy huszárt! csakis egyetlen egyet, az tökéletesen elég az ő biztonságukra, mert oda ugyan a brigáns nem megyen, a hol magyar egyenruhát lát.”⁶ Túlzónak tűnhet a megállapítás, de Kossuth valóban megtörtént eseményekre utalt: a magyarok bátorságukkal, ügyességükkel és határozottságukkal növelték a magyar katonai hírnevet. Ugyanakkor érezték a feszültséget vágyaik és alkalmazásuk realitása között, nem rejtették véka alá mérhetetlen csalódottságukat sem: magukhoz méltatlannak tartották, hogy rendészeti feladatokat lássanak el ahelyett, hogy a magyar szabadságért való harcra készüljenek. „Az sem hittük volna – jegyezte meg a légió egyik századosa, Rényi György –, hogy miután egy királyt trónjáról elkergettünk, egy másiknak pandúrjai leszünk.”⁷ Ugyanezt az ambivalenciát – büszkeség a katonai bátorság miatt és keserűség a légió alkalmazásának mikéntje miatt – találjuk Ihász Dániel ezredesnek, a légió parancsnokának levelében is: „Nem tudom, hogy a ti körötökbe olvastok-e néha az itteni

¹ Derek Beales – Eugenio F. Biagini: *Il Risorgimento e l'unificazione dell'Italia*. Bologna, 2005. 211–213. o.

² Guardie e ladri. L'Unità d'Italia e la lotta al brigantaggio, a cura di Massimo Lunardelli. Torino, 2010. 23. o.

³ Franco Molfese: *Storia del brigantaggio dopo l'Unità*. Milano, 1964.

⁴ Elsősorban két jelentős tanulmányra hívom fel a figyelmet. Alfonso Scirocco: *Il giudizio sul brigantaggio meridionale postunitario: dallo scontro politico alla riflessione storica*. In: Guida alle fonti per la storia del brigantaggio postunitario conservate negli Archivi di Stato I. (Pubblicazioni degli Archivi di Stato, Strumenti, CXXXIX) Roma, 1999. XIII–XXXVIII. o.; Salvatore Lupò: *Il grande brigantaggio. Interpretazione e memoria di una guerra civile*. In: *Storia d'Italia, Annali 18, Guerra e pace*, a cura di Walter Barberis. Torino, 2002. 465–502. o.

⁵ A légió történetére: Attilio Vigeveno: *La Legione ungherese in Italia (1859–1867)*. Roma, 1924.; Lukács Lajos: *Az olaszországi magyar légió története és anyakönyvei 1860–1867*. Budapest, 1986.

⁶ Kossuth Lajos: *Irataim az emigrációból III. A remény és a csapások kora 1860–1862*. Budapest, 1882. 102. o.

⁷ Rényi György Dunyov Istvánnak, Nocera, 1861. július 12. Idézi Lukács: i. m. 83. o.

dolgokról, ha igen, tudni fogod, hogy a magyar név elég arra, hogy a II. Francesco csapatait szét-riassza, s alig van eset, hogy csatába is merjenek eszkedni magyarjainkkal – s ha csatába esz- kednek, megveretésök bizonyos, mint $2 \times 2 = 4$ –, ha mindjárt hatszoros nagyobb számmal vannak is. Egyszóval mindenki bámulja katonáink bátorságát s ügyességét – kitüntetésekben s érdemjelek elnyerésében már számosan részesültek, de hiába, mindnyájunknak fő óhajta még is csak oda vág, hogy hová hamarabb azon térre juthassunk, melyen szent ügyünk lobogója alatt küzdhessünk édes hazánk szabadságáért. – Adja az ég, hogy amint óhajtuk, úgy legyen.”⁸

Ezeknek a küzdelmeknek a mindennapjaiba enged bepillantást Andrea Carteny könyve: első kézből ismerhetjük meg az egyes hadieseményeket és alakító szereplőiket, a magyar katonákat. A gazdag szakirodalmi áttekintés (*La storiografia su Risorgimento italiano e szabadságharc ungherese*, 31–39. o.) felsorolja és értékeli mindazt, ami eddig olasz és magyar részről a témában megjelent. A történelmi kontextus felvázolását szolgálja a következő két fejezet: az egyik a *Risorgimento* és az ún. déli kérdés kapcsolatát boncolgatja (*Il Risorgimento e la questione meridionale*, 41–58. o.), a másik a magyarok Garibaldi harcaiban betöltött szerepét foglalja össze röviden (*Gli ungheresi tra i Mille di Garibaldi*, 59–67. o.). Ezt követi magának a légió brigantaggio elleni harcainak a részletezése (*Il nuovo impiego della Legione Ausiliaria Ungherese*, 69–105. o.), ami azon az 59. a Hadsereg Vezérkara Történelmi Hivatalának Levéltárában (Archivio dell’Ufficio Storico dello Stato Maggiore Esercito) őrzött dokumentumon alapul, amit a kötet második felében közöl a Szerző. Egyetlen, jóllehet terjedelmes dokumentum datálódik 1860-ra: az Éber-dandár naplója, ami még Garibaldi expedíciójához kötődik.⁹ Az összes többi 1861. május 24. és december 29. között íródott: helyzetjelentések és hadibeszámolók a kisebb-nagyobb összecsapásokról, az elfogott banditák kihallgatásáról készített jegyzőkönyvek, valamint a kitüntetett légionisták (honvédek, vadászok, huszárok, tüzérek) névsorai. Az iratok keltezési helyeinek változatossága (Salerno, San Gregorio, Buccino, Solofra, Siano, Napoli, Rionero, Montello, Ruvo, Sanfele, Ripacandida, Potenza, Vaglio és Nocera) egyrészt híven tükrözi a légió – oly gyakran fájllalt – felaprózódásának állapotát és a kivezénylések sűrű gyakoriságát, másrészt behatárolhatóvá teszi azt a művelési területet, amelyen a magyar katonák kifejtették tevékenységüket Campania és Basilicata tartományokban.

Az iratokból kitűnik, milyen nehézségekkel kellett megbirkózniuk a gyakran szinte elszigetelt kis településekre vezényelt egységeknek. Alkalmanként lehetetlen volt megítélniük, hogy egy felje- lentés mögött valódi indok vagy csupán egy személyes, illetve családi leszámolási kísérlet áll-e. A nemzetiség megbízhatatlansága állandó témáját adta a jelentéseknek: elvileg ennek lett volna a feladata a közrend fenntartása, gyakran azonban még a vezetőik is összejátszottak a reakciós erőkkel, ha éppen nem körülöttük szerveződött az ellenállás. E miatt aztán az egységparancsnokok folyamatosan arra kényszerültek, hogy erősítést kérjenek. Arra is volt példa, hogy a helyi hatóságok befolyásos tagjai, alkalmasint maguk a polgármesterek voltak a banditák cinkosai, sőt a bíróságok is váratlanul szabadlábra helyeztek ismert bűnözőket. A *brigantaggio* valódi erejét, derül ki több beszámolóból, nem is annyira a banditák létszáma adta, hanem az a védelmező társadalmi közeg, amely a banditákat körülvette, ellátta hírekkel, felszereléssel és élelmiszerrel.

Ez a kötet 1861 decemberével bezárólag közöl dokumentumokat, de a Szerző előszavában megfogalmazottak szerint készül a második kötet, amely az 1862. év vonatkozó iratait tartalmazza majd, továbbá részletes név- és helymutatót, valamint a lényegesebb magyar személyek főbb éle- traízi adatait.

Szakmai kíváncsisággal várjuk tehát a második kötetet, de már az első alapján kijelenthető, hogy Andrea Carteny munkája és forrásközlése jelentős adalékokkal szolgál az olasz egyesítés tör- ténetéhez, annak egy olyan – egyébiránt rendkívül vitatott és ezért a történelmi diskurzus fókuszában álló – fejezetéhez, amelyben a magyar légió több mint ezer katonája nem elhanyagolható szerepet játszott.

Pete László

⁸ Ihász Dániel Tanárky Gyulának, Nocera, 1862. április 3. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltá- ra Tanárky-irathagyaték. R 195. II. 146. Közli: A Kossuth-emigráció szolgálatában. Tanárky Gyula naplója (1849–1866). *Timár Lajosné* közreműködésével válogatta, sajtó alá rendezte, előszóval és jegyzetekkel ellátta *Koltay-Kastner Jenő*. Budapest, 1961. 401–403. o.

⁹ A naplónak, tudomásom szerint, magyar kiadása nincs, Olaszországban viszont már korábban is megje- lent: *Lukács Lajos*: *Garibaldi e l’emigrazione ungherese 1860–1862*. Modena, 1965.